

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

17

*Nacionalizmas ir emocijos
(Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)*

2001

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

17

*Nacionalizmas ir emocijos
(Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2001

UDK 947. 45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

SUDARYTOJAI:

Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-38-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2001
© Straipsnių autoriai, 2001

TURINYS

PRATARMĖ	7
PRZEDMOWA	9
VORWORT	12
<i>Wolfgang Kaschuba</i> NATION UND EMOTION. EUROPÄISCHE BEFINDLICHKEITEN	15
<i>Sabine Grabowski</i> NATIONALE MYTHEN UND SYMBOLE ALS INSTRUMENT POLNISCHER VEREINSARBEIT ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS AM BEISPIEL DES POLNISCHEN VEREINS „STRAŻ“	29
<i>Magdalena Micińska</i> KULT TADEUSZA KOŚCIUSZKI I JEGO ROLA DLA UTRZYMANIA ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW W XIX–XX WIEKU	43
<i>Alvydas Nikžentaitis</i> JOGAILOS ĮVAIZDIS LIETUVIŲ VISUOMENĖJE	56
<i>Giedrius Viliūnas</i> VYTAUTO DIDŽIOJO KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE	68
<i>Heidi Hein</i> ANMERKUNGEN ZUM PIŁSUDSKI-KULT IN DER POLNISCHEN ZWEITEN REPUBLIK	103

Darius Staliūnas

ŽUVUSIŲ KARIŲ KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE 120

Vladas Sirutavičius

ŠVENTĖS NACIONALIZAVIMAS. „TAUTOS ŠVENTĖS“
ATSIRADIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE XX AMŽIAUS
4-AJAME DEŠIMTMETYJE 133

Robert Traba

KONSTRUKCJA I PROCES DEKONSTRUKCJI NARODOWEGO
MITU. ROZWAŻANIA NA PODSTAWIE ANALIZY
SEMANTYCZNEJ POLSKICH OBCHODÓW ROCZNIC
GRUNWALDZKICH W XX WIEKU 146

SANTRAUKOS 162

STRESZCZENIE 171

ZUSAMMENFASSUNG 182

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ 193

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 199

PRATARMĖ

Sovietinės sistemos žlugimas Vidurio ir Rytų Europoje bei tolesnė regiono visuomenių raida privertė mokslininkus „prisiminti“ nacionalizmo problematiką, kuri jau buvo gerokai primiršta. Visų pirma reikėjo atsakyti į klausimą, kuo buvo ir tebėra patraukli „tautinė idėja“. Atsakymų būta pačių įvairiausių.

Kai kurie Vakarų šalių mokslininkai, bandydami atsakyti į taip suformuluotą klausimą, ėmė labiau domėtis, kokiomis socialinėmis-kultūrinėmis priemonėmis nacionalinis judėjimas, o vėliau ir nacionalinė valstybė formuoja bei palaiko individų lojalumą tautinei bendruomenei. Tyrinėjimo objektu vis dažniau tapdavo nebe nacionalizmo ideologija, jos turinys, bet vadinamasis „kolektyvinės atminties“ fenomenas, jo susiformavimas bei funkcionavimas. Kitaip tariant, stengtasi išsiaiškinti, kaip potencialiems tautos nariams (paprastai žemesnių socialinių sluoksnių atstovams) buvo diegiamas kultūrinis (tautinis) bendrumas. Taip pamažu tiesioginiu istorikų tyrinėjimo objektu tapo tautinės šventės, įvairūs sekuliarizuoti tautiniai ritualai, nacionaliniai herojai ir antiherojai, patys įvairiausi tautiniai mitai. Ši problematika ypač išpopuliarėjo tarp XX a. septintojo dešimtmečio prancūzų bei vokiečių istorikų.

Tyrinėjant tautinių švenčių formavimosi aplinkybes bei tautinių herojų „atsiradimą“, buvo pastebėta, jog būtent nacionalizmas (judėjimas ir ideologija) kasdieninėje žmogaus mąstysenoje sugebėjo glaudžiai susieti tokius jausmus kaip garbė, pasididžiavimas bei pasiaukojimas su naujai konstruojama socialine realybe – tauta. Būtent šis aspektas, daugelio tyrinėtojų manymu, galiausiai ir leidžia paaiškinti tautinės idėjos patrauklumą bei ilgą amžįškumą.

Šioms problemoms ir skiriamas 17-asis „Lietuvių Atgimimo istorijos studijų“ tomas. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog šioje knygoje pateikti tyrimai nebepatenka į ankstesniuose „Studijų“ tomuose publikuotų tyrimų problematiką. Anksčiau daugiau dėmesio buvo skiriama XIX a. Lietuvos

istorijai, ypač – XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpiui, kuomet modernios lietuvių tautos formavimosi procesas vyko intensyviausiai. Tuo tarpu 17-ajame tome dominuoja tarpukario problematika, kai kuriuose straipsniuose aptariama ir šiuolaikinės visuomenės situacija.

Tokią chronologinę slinktį galima paaiškinti. Mokslininkai jau ne kartą konstatavo, jog tautinio identiteto konsolidavimas yra pakankamai ilgas ir prieštaringas procesas. Ypač sudėtingomis socialinėmis, politinėmis bei kultūrinėmis sąlygomis jis vyko Vidurio bei Rytų Europoje. (Beje, tautinio identiteto konsolidacijos problemoms „Lietuvių Atgimimo istorijos studijų“ redakcija paskyrė atskirą – ketvirtąjį – tomą.) Taigi galima būtų drąsiai teigti, jog modernios tautos formavimasis, arba „tautinis atgimimas“, jokių būdu nesibaigia tuomet, kai paskelbiama apie tautinės valstybės sukūrimą ar atkūrimą. Nacionalinė valstybė, jos visuomeninis-politinis elitas toliau tęsia „tautos tėvų“ pradėtą darbą.

Atskirai reikėtų paaiškinti, kodėl aptariamos ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos problemos. Žiūrint formaliai, galima būtų teigti, jog lyginamasis aspektas praturtina bet kurią mokslinę diskusiją ar tyrimą. Panašių reiškinių analizė Lenkijoje ir Lietuvoje parodė, jog abiejų šalių nacionaliniai judėjimai ir nacionalinės valstybės, siekdamos aktualizuoti tautinę sąmonę, paprastai naudojosi tomis pačiomis socialinėmis-kultūrinėmis priemonėmis.

Antra vertus, Lenkijos kaip lyginamojo objekto pasirinkimas svarbus ir kitu aspektu. Vienas iš uždavinių, kurį sprendė tiek modernus lietuviškas, tiek lenkiškas nacionaliniai judėjimai, buvo bendro Abiejų Tautų Respublikos kultūrinio paveldo dalybos. Šiame procese neišvengiamai vienai tautai tas pats istorinis veikėjas ar įvykis tapdavo tautinio „panteono“ dalimi ir buvo garbinamas, o kitai jis likdavo priešiu ir paniekos vertu objektu.

Priešinimasis lenkiškumui bei lenkiškos (o tiksliau bajoriškos) kultūros atmetimas buvo esminis modernaus lietuviškumo, lietuvių nacionalinio identiteto formavimosi pagrindas. Šiame „Studijų“ tome publikuojami tyrimai rodo, jog nepaisant skirtingų egzistuojančių lenkiškojo ir lietuviškojo nacionalizmo, jie taikė panašias, beveik identišką „masių nacionalizavimo“ priemones.

Pabaigoje būtina pažymėti, jog 17-ajame „Studijų“ tome pateikti straipsniai buvo parengti pranešimų, skaitytų 1998 m. rugsėjo 11–14 d. vykusioje Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centro bei Vidurio Rytų Europos instituto organizuotoje konferencijoje „Nacionalizmas ir emocijos. Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.“, pagrindu. „Studijų“ redakcinės kolegijos nuomone, prabėgę keleri metai nesumažino šių straipsnių aktualumo.